

Chantal Mouffe'un Radikal Demokrasi Projesi Üzerine Bir Değerlendirme

Mehmet KANATLI¹

Özet

XX. yüzyılın sonunda Batı kaynaklı Liberal Demokrasinin dünya genelinde yaygınlaşmaya başladığını görmekteyiz. Fukuyama'nın, Berlin Duvarının yıkılmasının ardından genel olarak liberalizmin özde ise Liberal Demokrasinin dünyada zaferini ilan edeceği öngörüsünün aksine, çeşitli entelektüel çevreler Liberal Demokrasi ve kurumlarının XXI. yüzyılın çoğulcu toplumunun içinde bulunduğu krizle baş edebilmesinin zor olacağını ileri sürmektedirler. Bu yazıda genel olarak farklı çevrelerden Liberal Demokrasi eleştirisi yapanlara değinmekle beraber özel olarak Chantal Mouffe'un perspektifinden liberalizm/Liberal Demokrasi krizi ve ona alternatif olarak getirdiği Radikal Demokrasi anlayışı ortaya konmaya çalışılacaktır. Mouffe, projesini Liberal Demokrasiye yönetilen eleştiriler, Liberal Demokrasi ve Müzakereci Demokrasi eleştirisi üzerinden yürüttüğünden çalışma öncelikle Mouffe'un Liberalizme ve Liberal Demokrasi alternatifi olarak öne sürülen Müzakereci Modele yaptığı eleştiriler ve sonrasında da bu eleştiriler üzerinden geliştirdiği Radikal Demokrasi Projesini ve bu projenin eksikliklerini kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Radikal Demokrasi, Antagonizma, Agonizm, Çok-Parçalı Özne, Radikal Demokratik Yurttaşlık, Agonistik Demokrasi, Etik-Politik Prensipler, Eş Değerlik Zinciri

Abstract

In recent decades, one cannot have failed to notice the spread of the Western Liberal Democracy throughout the world. Unlike some liberal scholars such as Fukuyama who claims that after the collapse of the Berlin Wall liberalism, in a general sense, and liberal democracies, in a narrow sense, won their victory all over the world, many critics from different intellectual terrains argue that liberalism and its institutions are in difficulty to grasp today's political nature and similarly to cope with the political crises of pluralist societies in the age of XXIst century. This article examines Chantal Mouffe's Radical Democratic Project aim of which is to criticize liberalism, in a broad sense, and liberal democracy, in a narrow sense, by referring critics of Liberal Democracies from different intellectual terrains. Since Mouffe bases her project on criticizing Liberalism/Liberal Democracy and Deliberative Democracy, the crisis of Liberalism/Liberal Democracy and flaws of Deliberative Model from Mouffeian perspective is pointed out firstly and then the main themes and flaws of Mouffe's Radical Democratic Project is argued.

Key Words: Radical Democracy, Antagonism, Agonism, Multi-Partite Subject, Radical Democratic Citizenship, Agonistic Democracy, Ethic-Politic Principles, Chain of Equivalence.

---

1 Ar. Gör., Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

İletişim: mehmetkanatli@hitit.edu.tr. Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Akkent 3. Cd. No:3 TOKİ Mevki Cıvarı Merkez, Çorum / Türkiye

Atıf©: Kanatlı, M. (2014). Chantal Mouffe'nın Radikal Demokrasi Projesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Tesam Akademi*, 1 (2), 7-33.

Giriş

Soğuk savaşın ardından birçok Doğu Bloku ülkesinin Liberal Demokrasi modeline benzer bir siyasal sisteme geçme girişimiyle beraber XXI. yüzyılda dünyadaki birçok ülke demokrasilerini klasik liberal paradigmadan kaynaklanan liberal demokratik prensipler ekseninde şekillendirmektedirler. Fukuyama'nın meşhur Tarihin Sonu Tezi²'ne atıfta bulunan birçok düşünür, XXI. yüzyılın genelde liberalizm özelde ise Liberal Demokrasinin zaferiyle sonuçlanacağını iddia etmektedir. Bütün bu iyimser havaya rağmen bazı entelektüeller ise Liberal Demokrasinin soğuk savaş sonrası oluşan siyasi atmosfere ya da çağın ruhuna (zeitgeist) uygun düşmediğini ve birçok problemle karşı karşıya kaldığını dile getirerek Liberal Demokrasinin bir kriz içerisinde olduğunu altını çizmektedir.

Liberal Demokrasinin kriz yaşadığını söyleyenlerden biri olan Marksizmin savunucularından Alex Callinicos, Liberal Demokrasinin siyasal katılım, hesap verebilir hükümet, gösteri ve reform özgürlüğü gibi vaadlerindeki başarısızlıklarının altını çizer (David, 2006: 109). Brian Barry ise grup hakları ve taleplerine bireysel haklar ve özgürlükler söz konusu olduğunda ikincil bir önem atfedilmesi gerekçesiyle Liberal Demokrasinin başarısız olduğunu dile getirmektedir. (Connolly, 1969: 46). Liberal Demokrasiyi bu bağlamda eleştiren James Fishkin ise seçmenlerin siyasal süreçlerden kopuk olduğu, Liberal Demokrasi tartışmalarının da yüzeysel, yanlış bilgi çerçevesinde ve düşüncesizce dile getirildiğini iddia etmektedir (Fishkin, 1991: 3).

Yazarların bu eleştirilerine rağmen Liberal Demokrasinin krizlerini açacak sistemli bir alternatif ortaya koydukları söylenemez. Liberal Demokrasinin kriz içerisinde olduğunu yadsımayan ve Liberal Demokrasiye yöneltilecek yukarıdaki eleştirileri de kabul eden Jürgen Habermas, John Rawls, Chantal Mouffe gibi düşünürler Radikal Demokrasi şemsiyesi altında değerlendirebilecek ve Liberal Demokrasiye alternatif modeller üzerinde durmaktadırlar. Bu düşünürlerin temel amacı; Liberal Demokrasiyi kurumları ve içeriği açısından eleştirmek ve dönüşüme uğratmaktır. Bu düşünürlere göre; Liberal Demokrasi'nin, siyasi tatminsizlikle baş edebilmek ve bugünkü siyasi yelpazenin doğasını kavramak için demokrasinin ana temalarını yeniden gündeme taşınması gerekir (Norval, 2001: 587). Bu çerçevede yukarıda zikrettiğimiz her bir düşünür kendine özgü bir model ortaya koyar; Rawls ve Habermas Müzakereci Demokrasi anlayışını savunurken, Mouffe ise Liberal Demokrasi ve Müzakereci

2 Bkz. Fukuyama, Francis. 1992. *The End of History and The Last Man*. London: Hamish Hamilton Press, s.3, 19,78,123,186.

Model eleştirisi üzerinden daha radikal ve gerçekçi bir modele ulaştığını iddia eder.

Mouffe modern toplumun çoğulcu niteliğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla günümüze hükmedecek siyasal yaklaşımlarda aranması gereken en önemli husus; bu yaklaşımların çoğulculukla uyum içerisinde olması gerektiğidir. Diğer bir deyişle, modern demokrasiyi belirleyen en belirgin nitelik çoğulcu bir karekete sahip olmasıdır (Mouffe, 2000: 19). Liberal Demokrasi ve Müzakereci Model siyasetin doğasını kavrayamadığı için Mouffe tarafından siyaseti inkâr etmekle suçlanırlar. Bu çerçeveden hareketle Mouffe Radikal Demokrasi Projesinde, Müzakereci modelden farklı olarak 'farklılıkların tanınmasını' sisteminin merkezine alan bir anlayış üzerine bina eder. Mouffe, post-yapısalcı bir söylem kullanarak farklılıklara vurgu yapan bir model sunmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi Mouffe'un Liberal Demokrasi anlayışına ve Müzakereci Model'e karşı çıkmasının temel sebebi, bu iki yaklaşımın günümüz demokrasinin esasını oluşturduğunu düşündüğü öznenin fark ilkesi ekseninde varolabileceği veya başka bir ifadeyle; gerekirci anlayışla öznenin tanımından yola çıkıldığında antagonizmaların (çatışmaların) var olamayacağı gerçeğini yok saymalarıdır. Mouffe, Projesinde antagonizmanın ve farklılığın demokrasiyi mümkün kılan temel etmenler olmaları nedeniyle yok edilmeleri değil, aksine mümkün kılınmalarının gerekliliğini savunur. Bu sebeplerden ötürü Mouffe Radikal Demokrasi Projesini liberalizmin kriziyle başa çıkacak en iyi yol olarak görür.

Mouffe, Demokrasi Projesini inşa ederken birçok kavramlaştırmaya başvurur. "Antagonizma", "agonistik çoğulculuk", "siyasal, siyaset", "inter-subjektiflik", "söylem", "agonistik demokrasi" ve "radikal demokratik vatandaşlık" Mouffe'un kuramını oluştururken fikirlerini oturttuğu temel kavramlardır. Bu kavramları ve onun Projesini geliştirme sürecini anlamak için öncelikle Mouffe'un Liberal Demokrasinin krizine bakışını, Liberal Demokrasi'ye ve Müzakereci Demokrasi'ye getirdiği eleştirileri ele almak gerekir. Bu bağlamda Mouffe, liberalizmin temel problemlerini, Liberal Demokrasi'nin ve Müzakereci Model'in neden bu problemlerle başa çıkamayacağını detaylı bir biçimde açıklar. Bu amaçla öncelikli olarak Chantal Mouffe'un perspektifinden Liberal Demokrasinin krizi ele alınıp ve bu krize Müzakereci Demokrasi Modeli'nin önerdiği çözüme Mouffe'un getirdiği eleştiriler dile getirilecektir. Sonraki kısımda ise Mouffe'un Radikal Demokrasi Projesinin ana hatları ele alınıp Projesinin eksiklikleri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın son bölümünde de Chantal Mouffe'un Radikal Demokrasi Projesinin demokrasi tartışmaları açısından önemi belirtilecektir.

Liberal Demokrasi Anlayışına Yöneltilen Eleştiriler

Liberal geleneğin John Locke, Jeremy Bentham, John Stuart Mill gibi birçok düşünür tarafından ortaya konmuş farklı biçimleri vardır. Bu yaklaşımlar birey, otorite, haklar ve görevler, doğal durum, toplum biçimleri gibi kavramsal çerçevede farklılaşır. Farklı filozoflar liberalizme kendi görüşleri doğrultusunda farklı biçimlerde katkılar sunmuşlardır. Hâlbuki liberalizm dendiğinde tek bir yapıdan bahsediyormuşuz gibi bir algının oluşması yanıltıcı olabilir. Bu geniş liberal şemsiye içerisinde Mouffe da tüm liberal geleneği hedefine koymaktansa analizinin merkezine ekonomik liberalizm ile siyasal liberalizm arasında ayrıma giden John Rawls'u koyarak analizini sınırlamaya gitmiştir. Mouffe, ekonomik ve siyasal liberalizmin farkına değinerek siyasi liberalizmi savunmanın ekonomik liberalizmi savunmayı gerekli kılmadığını iddia etmektedir. (Benhabib, 1996: 245). Bu bağlamda Mouffe, bazı liberal değerlerin modern demokrasiye katkılarının mümkün olabileceğine inanmaktadır. Mouffe, siyasetin doğasını kavrayamadığı için meşruiyet krizi yaşadığını söylediği liberalizm ve Liberal Demokrasi eleştirisini temelde iki boyutta ele almaktadır. Liberal Demokrasinin meşruiyet krizinin temel nedeni olarak demokrasi ve liberal geleneğin tarihsel süreçte eklemelenmesini görür. Liberalizm ve demokrasi birbiriyle uyumsuzluklar (demokrasi halk ve çoğunluk odaklıyken, liberalizm bireyi halka ya da çoğunluğa tercih eder) barındırdığını dile getirmesine rağmen Mouffe, çoğulculuk fikrinin liberal felsefeden kaynaklandığını inkâr etmez (Mouffe, 2005a: 7). Ayrıca seküler anlayış, insan hakları, yargı sistemi gibi liberal mekanizmaların demokrasiyi derinleştirdiğine işaret eden Mouffe'a göre bu mekanizmalar farklılık politikasının uygulanması için son derece verimli bir ortam oluştururlar (Mouffe, 2000: 4).

Ancak, Liberal Demokrasilerin liberalizm ve demokrasi arasındaki bağı kavrayamadıklarına dikkat çeken Mouffe, Liberal Demokrasinin bugün yüz yüze kaldığı problemin temel yönünü teşkil eden unsurun siyasetin kişisel çıkarların korunup sürdürülmesi için kullanılan araçsal bir eylem biçimi olarak algılanması olduğunu dile getirir. Mouffe, vatandaşlığın siyasal bir tüketim aracı haline getirilmesinden, devletin görünüşte tarafsızlık söyleminden ve demokrasinin sınırlandırılmasının bir biçimde varlığını sürdüren siyasetin içinin boşaltılmasından Liberal Demokrasiyi sorumlu tutmaktadır. Bu eksikliklerden hareketle Mouffe, liberalizmin 'özne' ve 'tarafsızlık' kavramlarının Radikal Demokrasinin kendini gerçekleştirmesinin önündeki en büyük engeller olduğuna dikkat çeker (Trend, 1996: 22). Dolayısıyla bu kavramların üzerine giderek post-yapısalcı bir metotla Liberal Demokrasinin meşruiyet krizini aşmayı amaçlar.

Mouffe, geleneksel liberal yaklaşımın sosyal olanı önceleyen, özgür ve özerk olarak bina edilmiş “engellenmemiş birey” görüşünün problemleri bir bakış açısı olduğuna dikkat çekmektedir. (Trend, 1996: 21). Mouffe, bireylerin kendi çevrelerinden ayrı değerlendirilemeyeceğine vurgu yaparken liberallerin sosyal olanın rolünün önemini dikkate almadıklarını dile getirir. Bu bağlamda Mouffe, öznenin inşasında toplumun yapıcı rolünün önemi üzerinde durmaktadır. İnsanlar yalıtılmış varlıklar değildir. Onların özellikleri, öteki olandan ayrılmış, kimliğin oluşum sürecindeki temel niteliği açığa çıkaran “kurucu dışsal” grup kimlikleri aracılığıyla hayat bulur (Mouffe, 2005a: 23). Liberalizm ise bireye atfettiği öncelik dolayısıyla Mouffe’un vurguladığı noktayı dikkate almaz. Mouffe bu sorunu aşmak için öznenin yalıtık veya birleşik olarak değerlendirilemeyeceği post-yapısalcı bir yaklaşımı benimser (Henderson ve Waterstone, 2009: 333). Dolayısıyla kolektif sorumluluk, liberal modelin genellikle gözardı ettiği demokratik siyasetin temel taşlarından biri olarak radikal demokratik modelde önemli yere sahiptir. Siyaset alanında karşılaşılan gruplar ve kolektif kimlikler bireyi soyutlamazlar (Mouffe, 1994: 319). Bunun aksine liberalizm bireysel öznenin oluşumlarını kendi çıkarları için bir araya gelme şeklinde algılar ve bu yönüyle de siyasetin temel yönünü yakalayamaz (Mouffe, 2005b: 62).

Liberalizmi eleştirdiği önemli noktalardan birisi de kimliklerin oluşması konusundaki anlayışıdır. Liberalizmin siyaset ve demokrasiye bireylerin kendi çıkarları peşinde gittiği şeklindeki tipik toplulaştırıcı yaklaşımını reddeden Mouffe, liberalizmin siyaseti kişisel çıkarlara indirgemesinin, yalnız Biz/Onlar ayrımının oluşmasını değil, aynı zamanda biz ve onlar ayrımının kimliği inşa sürecindeki siyasal yönü de göz ardı ettiğini savunmaktadır. Mouffe, Biz-Onlar ayrımının belirlenmesi süreci olarak gördüğü siyasal yönün antagonistik potansiyel taşıdığını vurgular. Buna karşın liberalizmin aşırı kapsayıcı ve uyumluluğu öne çıkarması, siyasalın ruhunda yatan Biz/Onlar ayrımından kaynaklanan antagonizmaları görmezden gelmektir (Trend, 1996: 22). Liberalizmin özne kavramı, sosyal nesnenin biçimlerinin siyasal olması hasebiyle siyasal kavramı için hoşnutsuzluk yaratıcıdır (Mouffe, 2002: 6). Mouffe’un yaklaşımına göre kimlikler her zaman antagonizma ve değişken olmaları nedeniyle yapısal olarak konumlanırlar. Dolayısıyla, liberalizmin Biz-Onlar ayrımı yoluyla oluşan farklılık yerine, öznenin engellenmemiş birey olan bir anlayıştan hareketle siyaseti basitçe bireylerin kişisel çıkarına indirgemesi Mouffe’un eleştirisinin merkezini oluşturur.

Günümüz çoğunlukçu toplumlarının siyasal taleplerine Liberal Demokrasinin neden bütünüyle cevap veremeyişinin altında Mouffe’a

göre liberalizmin “tarafsızlık ilkesi” yatmaktadır. Bu ilkedен hareket eden liberal demokrasilerdeki devletin bütün dini, etnik, felsefi vs. gruplara eşit uzaklıkta olması Mouffe’a göre liberalizmin katı bir Kamusal Alan/Özel Alan ayırımına dayanmasıdır (Mouffe, 2005a: 138) Bu türden bir ayırım siyasetin içini boşalttığı gibi siyasal olanın merkezindeki antagonizmaların da sönümlenmesine yol açmaktadır. Başka bir deyişle; Mouffe’a göre özel alana ait olduğu ve liberal eşitlik ve özgürlük değerleriyle çatışma potansiyeli olabileceği iddia edilen din, aile, felsefi görüş vb gibi kurum ve değerlerin kamusal alandan soyutlanması siyasetin alanını daraltmakta ve “siysetsiz siyaset” anlayışına yol açmaktadır (Mouffe, 2005a: 138).

Liberal demokrasilerde siyaset alanının daraltılmış olması, atomize edilmiş birey üzerinden soyut bireysel hakların tanınması, Mouffe’a göre liberalizmin kimlik politikasına kapalılığını göstermektedir. Oysa Mouffe’a göre nasıl ki yalıtılmış özne kendini tanımlamak ve doğal haklara sahip olmak için “ötekinin inşasına” ihtiyaç duyuyorsa, siyaset alanı da ontolojik anlamını varolan antagonizmalara borçludur. Dolayısıyla kamusal alanın farklı dini, etnik, felsefi görüşlerden yalıtılmış olması Mouffe’ un projesinde bu gruplar liberal eşitlik ve özgürlük anlayışına karşı olsalar bile yalıtılmamalı anlamı çıkmaktadır. (Mouffe, 2005a: 140) liberal tarafsızlık ilkesinin grup haklarına karşı problemlili olduğunu göstermektedir.

Kendini liberal soyut bireysel haklarla tanımlamak istemeyen farklı gruplar Mouffe’a göre doğal olarak liberal tarafsızlık ilkesinden ve siyasal anlamda içi boşaltılmış kamusal alandan kendilerini soyutlayıp gittikçe radikalize olup demokrasiyi tehdit edebilir konuma gelebilecektir.

Müzakereci Model ve Eleştirisi

Müzakereci Demokrasi terimi çok geniş bir anlamda kullanılıyor olsa da demokrasiye nitelik kazandıran yaklaşımı ifade etmek için kullanılmaktadır. Siyasal katılımın niteliğini artırmayı amaç edinen Müzakereci Demokrasi, özgür ve eşit vatandaşların kamu müzakeresi yoluyla meşru siyasal karar alma ve vatandaşların doğrudan öz yönetimi diye tanımlanabilir. Müzakereci Demokrasi savunucuları çağdaş demokrasinin genellikle bilgiye dayalı tartışma yapmak, aklın kamusal kullanımı ve gerçeği aramak yerine, kişisel çekişmeler, kişisel çıkarlar, hırslar ve karşılıklı tartışmalarına benzer bir resim yansıttığına dikkat çekerler (Held, 2006: 232). Dolayısıyla Müzakereci Demokrasi yaklaşımına göre siyasal meşruiyet, yalnızca oy sandığında ya da çoğunlukla kazanılmak yerine, mantığa dayalı açıklamalar ve hesap verilebilirlik gibi değerlerle sağlanmalıdır. Mouffe, Liberal Demokrasi

anlayışında olduğu gibi Müzakereci yaklaşımın da antagonistik ilişkileri ve farklılıkları maskeleyen bakımından Liberal Demokrasinin krizine alternatif bir yaklaşım olamayacağını savunmaktadır.

Müzakereci yaklaşımın temel prensiplerini paylaşan birçok teorisyen olmakla beraber Habermas, müzakereci yaklaşımın başlıca teorisyeni olarak görülmektedir. Habermas'ın Müzakereci Demokrasi ile ilgili düşünceleri Radikal Demokrasi şemsiyesi altında değerlendirilebilir. Habermas Liberal Demokrasiyi ortaya çıkan meşruiyet krizini aşmak için ehliyetli görmemektedir. O da Mouffe gibi, Liberal Demokrasinin daha da derinlik kazanmasına katkı sağlamayı amaç edinmiştir. Ancak, Mouffe ve Habermas her ne kadar demokrasinin çoğulculuğu yaşatmak açısından en elverişli araç olduğu konusunda hemfikir olsalar da, Mouffe ve Habermas'ın siyasete yaklaşımları farklılık göstermektedir.

Siyaset, Habermas'ta uzlaşma veya oylama yoluyla özel çıkarların birleştirilmesi için bir girişim olarak yer işgal etmektedir (Habermas, 1996: 10). Habermas, Mouffe'tan farklı olarak, Liberal Demokrasi'nin krizinin toplumun politikaya katılım sürecindeki pürüzler yüzünden yaşandığını iddia etmektedir. Liberalizmin elit merkezli yönetim anlayışının meşruluğunun sorgulanmasından devlet merkezli araçları ön plana çıkarmasını yani devlet yönetimini bir kamu idaresi aygıtı, toplumun da piyasasının düzenlediği bir etkileşimler ağı olarak görmesini sorumlu tutmaktadır. Çözüm olarak da doğrudan katılım usullerinin öne çıkarılmasının gerekliliğini savunur (Benhabib, 1996: 37).

Habermas, yaklaşımını kurarken liberal ve cumhuriyetçi demokrasi yaklaşımlarının ortasında bir yere konumlanmaktadır. Liberal ve Cumhuriyetçi anlayışın siyaset algısını şu şekilde ifade eder: Burada (liberal) siyaset (yurttaşların siyasal irade oluşumu anlamında) kişisel çıkarları bir araya getirerek, bunları kolektif amaçlara yönelik siyasal gücü idari düzeyde kullanmada uzmanlaşmış bir yönetim aygıtına karşı ileri sürme işlevini üstlenir. Oysa cumhuriyetçi görüşte siyaset daha çok bir bütün olarak toplumdaki süreçlere esas oluşturur (Benhabib, 1996: 38). Habermas kendi önerdiği Müzakereci Modelde ise siyasetin meşruiyetini daha tercih edilir savları olanaklı kılacak iletişimsel ön kabullerden ve adil pazarlık süreçlerini sağlayan yöntemlerden aldığını ileri sürmektedir (Benhabib, 1996: 41). Habermas'ın modelinde, kararların meşruiyetini, özel çıkarların dengelenmesi yerine kamu tartışmaları sonucunda konsensusun oluşumu sağlar. Ancak, Mouffe iktidarın karar aşamasında müdahaleci bir rol oynayacağını iddia ettiğinden, Habermas'ın iktidarın aşılabileceği konusundaki aldanıcı tavrı nedeniyle uzlaşma temelli demokratik yaklaşımını reddetmektedir (Mouffe, 2002: 7).

Ayrıca, Mouffe, kuramında önemli bir yer teşkil eden antagonizma ve farklılık kavramlarının vücut bulduğu siyasalın doğasını ihlal etmesi açısından rasyonel temelli müzakereci yaklaşımın liberalizmin krizine çözüm üretemeyeceği kanısını taşımaktadır (Mouffe, 2002: 8). Çünkü Mouffe' a göre rasyonelite sadece bir hayaldir. İnsanlardan rasyonel bir şekilde davranmalarını beklemek, Aydınlanma Çağından beri süregelen bir tür akılcı doğmatizmin uzantısıdır (Mouffe, 2002: 9).

Mouffe, ekonomik ve siyasal liberalizm ayrımı yapması itibariyle liberalizmin öncülerinden biri olarak nitelendirdiği John Rawls'ın yaklaşımını da eleştirisine dâhil eder. Mouffe, Rawls'ın teorisini, kapitalist yaklaşıma sahip liberallerden ayrılması, hatta bireysel mülkiyetin meşrulaştırılmasına yönelik tavrı dolayısıyla liberal teori açısından kritik bir örnek olarak görür. Fakat Mouffe Habermas'ta olduğu gibi Rawls'un da siyasetin doğal yönünü ihmal edici bir tavır sergilediğini ileri sürmektedir. Bu çerçeveden hareketle Mouffe, Rawls'un "başlangıç pozisyonu/durumu" (original position) fikrini iki sebepten dolayı eleştirmektedir.

İlk olarak, Rawls başlangıç pozisyonu/durumu fikrinde özneyi bağımsız öz olarak görmesiyle Mouffe'tan ayrılır. Mouffe'un özne anlayışının liberallerden tamamen farklı olduğunu da dikkate aldığımızda Mouffe'a göre, başlangıç durumu anlayışında öznenin toplumun önünde ve dışında konumlanmasının söz konusu olması mümkün değildir. Hatta Mouffe, toplumdaki öznenin inşasında önemli role sahip kurucu bir yapı olarak söz eder (Henderson ve Waterstone, 2009: 333).

İkinci olarak ise, Mouffe, güç ilişkisini dışarda tutmadan anlamlı bir konsensusa ulaşmanın imkânını sorgulamaktadır. Başlangıç durumu sürecinin bir parçası da adalet prensiplerinin söz konusu olması durumunda insanların mantıklı kararlar alacağı iddiasına karşın Mouffe, rasyonel uzlaşma iddiaları hakkında güç ilişkilerinin maskelenmesinde olduğu gibi şüpheli tavrını sergilemekten geri durmaz. Mouffe, siyasetin alanının, akılcı ve evrensel çözümlerinin üretildiği, çoğulcu değerlerden yalıtılmış bir tarafsız alan olmadığını dile getirirken böyle bir alana saplanıp kalmanın da tehlikeli ve gerçeklikle bağdaşmayacağı yönünde tutum takınmaktadır. (Mouffe, 2000: 92).

Rawls, Liberal Demokrasinin sorununun 'siyasal adalet' sorunu olduğunu ve dolayısıyla yurttaşlar arasında adil toplumsal işbirliği koşullarının kurulması gerektiğini vurgular. Söz konusu işbirliği ise, Rawls'un deyişiyle "makul çoğunluk" (reasonable people) tarafından sağlanacaktır. Fakat

Mouffe'a göre, John Rawls'taki makul çoğunluk anlayışı, sadece liberal ilkelerin egemenliğini devam ettirmek kaygısı taşıdığından bu ilkeleri onaylamayanları ister istemez siyaset dışına itmektir. Bu bağlamda Mouffe'a göre, siyaseten dışlanan makul olmayan çoğunluk bir anlamda radikalize olmakta ve demokrasiye bir tehdit oluşturmaktadır. Radikal akımların (Aşırı Sağ, Radikal İslam vb) makul olmayanlar diye siyaseten dışlanmasının ve demokrasiye birer tehdit oluşturmasının altında Mouffe'a göre, Rawls'un 'makul çoğunluk' anlayışı yatmaktadır (Mouffe, 2005a: 139).

Mouffe'un Projesi: Agonistik Demokrasi

Yukarıda da tartışıldığı gibi Mouffe'a göre çoğulculuk 'günümüz demokrasinin temel dinamiğidir' (Mouffe, 2000: 19) ve Mouffe bu tanımdan yola çıkarak 'çoğulculuk' anlayışını Projesinin merkezine koyar. Mouffe'daki çoğulculuk anlayışı çoğulculuğun uzlaşma ekseninde çözümlenmesi değil, aksine Mouffe'un modelinde çoğulculuk bir tür antagonistik çatışmaların cereyan ettiği bir anlayıştır. Liberal Demokrasi ve Müzakereci Model'den farklı olarak Mouffe, Projesinde çoğulculuğun uzlaşma yoluyla "aynılaştırılarak" değil, farklılıkların yani antagonistik ilişkilerin tanınmasıyla bir anlam bulacağını ileri sürer. Mouffe'a göre demokratik bir toplum, ancak çatışan çıkarılara ve çatışan değerlere bir zemin hazırlarsa demokrasinin doğasını kavramış olur (Mouffe, 1999: 756).

Liberal Demokrasinin meşruluk krizini ve bünyesinde barındırdığı paradoksları çözmek için Müzakereci Model'de öne sürülen tezlerin Mouffe'a göre neden yetersiz kaldığını anlamak ve Mouffe'ın Projesini ana hatlarıyla tartışmak için Mouffe tarafından formüle edilen birkaç kavramın aydınlatılması gerekmektedir. Bu kavramlar aşağıda detaylarıyla tartışıldıktan sonra Mouffe'ın Projesi ana hatlarıyla açıklanmış olacak ve Agonistik Demokrasi'nin Açmazları kısmında ise Mouffe'un Projesinin neden eksik ya da yetersiz kaldığı gösterilecektir.

Mouffe'ın Projesinde siyasal kavramı demokrasinin ontolojik boyutunu oluşturmaktadır. Tüm siyasal ilişkilerin, kimliklerin, gelişmelerin merkezinde siyasal vardır. Siyasal sahnede cereyan eden tüm çatışma ihtimalleri siyasal alanın varlığı neticesinde antagonistik ilişkilere dönüştürülebilir. Öte yandan siyaset ise; dünyadaki düzeni inşa etmek için siyasal pratiklerin gerçekleştiği kurumları içermektedir. Siyasal ontolojik bir teoriye sahipken siyaset, bir anlamda pratiğe ait bir olgudur.

Mouffe'un ifadesiyle:

Siyasal kavramını insan ilişkilerinin ve çeşitli formlardaki sosyal ilişkilerin temelindeki antagonizmaları belirtmek için kullanırken, siyaseti ise; siyasi söylemlerin, siyasi pratiklerin ve siyasi kurumların bir düzen oluşturmak için işlevsel olduğu alanları tanımlamak için kullanmaktayım (Mouffe, 2005a: 78)

Dolayısıyla, siyasal olan Mouffe için dini, etnik, ekonomik vs olabilecek her türlü Biz/Onlar ayrımının yapıldığı alandır. Bu aynı zamanda siyasetin doğasını inşa eden bir özelliktir. Siyaset ise siyasal alanda olan çatışmaların, kurumlar ve siyasi pratikler aracılığıyla siyasi sahneye yansımalarıdır. Örnek olarak: günümüz Liberal Demokrasi kurumları siyaset olarak değerlendirilirken, Liberal Demokrasi kurumlarının oluşmasındaki temel felsefe ise siyasal olana aittir. Burada Mouffe'in demek istediği özetle şudur; Siyasal ve siyaset ayrımının temel noktası, siyasal alanda cereyan eden antagonizmaların nasıl siyaset sahnesine yansıdığıdır. Mouffe'a göre günümüz Liberal Demokrasi anlayışının ve Müzakereci Model'in eksik kaldığı yön siyasal alanda cereyan eden çatışmaları uzlaşma yoluyla siyasete taşınmalarıdır. Oysa Mouffe'a göre önemli olan; bu antagonizmaların (çatışmaların) uzlaşma yoluyla ortadan kaldırılması değil, aksine bu çatışmaların varlığını siyasete taşımaktır.

Biz/onlar ayrımının önemine dikkat çeken Mouffe; günümüz Liberal Demokrasi anlayışının uzlaşma yoluyla farklılıkları bir anlamda aynılaştırması, Liberal Demokrasinin siyasetin doğasına ne kadar yabancı olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Mouffe'a göre Müzakereci Demokrasi modeli de aynı hataya düşmekte ve Biz/Onlar ayrımını tanımak yerine farklılıkları uzlaştırmaktadır. Mouffe'ın Projesinde ise siyasal alanda oluşan çatışmaları yani antagonizmaları agonistik ilişkilere çevirebilmek ise siyasetin asıl görevidir.

Mouffe'un Projesinde bir diğer önemli kavramlaştırma da Antagonizma ve Agonizm'dir. Antagonizma kavramı Mouffe'un Projesinin önemli hatlarından biri olmasına rağmen Mouffe Agonizm kavramının detaylarını ise sadece 1995 yılında yayımladığı makalede dile getirmiştir (Mouffe, 1995: 99). Bu makalede, Mouffe Antagonizmanın bir uzantısı olarak Agonizm kavramından bahsetmektedir. Siyasal alanda mevcut olan Antagonizma, çatışmaların merkezi olarak tanımlanırken, Agonizm ise siyasal alanda olan bu çatışmaların siyaset aracılığıyla kurumlara, söylemlere ve değerlere yansımalarıdır. Başka bir deyişle, Mouffe'a göre siyasetin amacı siyasal alanda vuku bulan antagonizmaları agonizme dönüştürmektir. Demokrasinin ise böyle bir ortamda tek amacı; varolan keskin çatışmaları aynılaştırmadan farklılık ilkesi ekseninde agonizme çevirmektir.

Carl Shmitt'ten ödünç aldığı düşman ve dost kavramları ekseninde antagonizma ve agonizm kavramlarını temellendiren Mouffe'a göre; antagonizma düşmanlar arasında gerçekleşirken agonizm ise hasımlar arasında gerçekleşmektedir. Siyasetin temelinde dost/düşman ilişkisi olduğunu dile getiren Mouffe, yapmış olduğu düşman-hasım kavramsal analiziyle antagonizmaları düşman, agonismi ise hasım kategorisine indirgemıştır (Mouffe, 1996: 22). Bu bağlamda Mouffe'a göre siyasetin amacı siyasala ait olan düşman ilişkilerini siyaset aracılığıyla hasım ilişkilerine çevirmektir. Bu dönüşümde esas rolü oynayacak olan, Mouffe'un tanımladığı etik-politik prensiplere³ bağlılıktır. Mouffe'a göre siyasal alanda gerçekleşen dini, ekonomik, felsefi, siyasi her türlü çatışmayı, etik-politik prensiplere bağlılık şartıyla tanımlamalı ve bu düşman ilişkilerini siyaset aracılığıyla hasım ilişkilerine çevirmelidir.

Mouffe tarafında formüle edilen bir diğer kavram da "çok-parçalı özne" kavramıdır. Birinci bölümde tartışıldığı üzere Mouffe öznenin a-priori, sabit ve bütüncül tanımlamasına karşıdır. Bu bağlamda Jacques Derrida, Ferdinand De Saussure ve Jacques Lacan gibi post-yapısalcı düşünürlerden yola çıkarak öznenin söylem pratikleri içerisinde bir anlamı olabileceğini dile getirmektedir. Söylemin dışında hiç bir öznenin anlamı yoktur çünkü 'merkezci ve özcü anlayışın dışına çıkıldığında her özne söylem olmaktadır' (Mouffe, 2005a: 180).

Bu bağlamda; yapının merkezisizleştirilmesi Mouffe'un öznenin oluşumu kuramında öncelikli yani a-priori bir özne tanımının anlamsız olduğu anlamına gelir. Özneyi ötekiyle anlamlandırmaya çalışan Mouffe'a göre Biz/Onlar ayrımı öznenin tanımında kaçınılmazdır. Öteki kavramı "ben" in inşasında gereklidir. 'Ötekisiz' 'ben' olmayacağından her iki taraf için de fark ilkesinin öteki tarafından belirlenmesi gerekir. Böyle bir ilişkide denklemsel bir bağ kurulmak istenirse; x, y, z ayrı ayrı bireyler olmak koşuluyla: 'x' i var eden 'y' olduğu için 'x' 'y' ye, 'y' yi var eden de 'z' olduğu için 'y' de 'z' ye, aynı şekilde 'z' yi var eden de başka bir özne olacağı için 'z' de başka bir öznenin gerekliliğine ihtiyaç duyacaktır. Bu şekilde, Mouffe' a göre öznenin inşa sürecinde özne sonsuz kez parçalanmakta ve her defasında doğal olarak bir ötekiye/kurucu dışsala gereksinim

3 Etik politik prensipler Mouffe tarafından eşitlik ve özgürlük olarak belirtilmektedir (Mouffe, 1999, s. 755). Burada önemli olan özgürlük ve eşitlik kavramının hegemon güç tarafından formüle edilmesidir. Ama maalesef Mouffe'un Projesinde hayati önemde olan bu prensiplerin tanımlanmaması Mouffe'un Liberaller'den ya da diğer Model'lerin tanımladığı eşitlik ve özgürlük kavramlarından farklı olarak ne ortaya koyduğu tartışmalarını alevlendirmektedir. Başka bir deyişle Mouffe'un Radikal Demokrasi için önerdiği bu etik-politik prensiplerin Radikal Demokrasi çerçevesinde yorumlanamayışı Mouffe'un Projesinin altını oymaktadır.

duymaktadır.

Öznelerin ve kimliklerin bütüncül olması ve aynı şekilde sabit bir merkeze ya da öze bağlı tanınması farklılıkların aynılaştırılması demektir. Söylemsel olarak inşa edilen öznenin liberal teorideki engellenmemiş birey kategorisinde sınıflandırılması bir anlamda söylemi anlamsız kılmaktadır ve insanın soyut birey olarak ele alınması toplumu özne inşası sürecinin dışına atmaktadır. Bu şekilde bir özne anlayışı Mouffe'a göre söylem içinde bireyi değerlendirmede için problemlidir (Mouffe, 2005a: 183). Mouffe'un liberalizme yönelik bu bakışı, klasik liberal odaklı birey anlayışına önemli bir eleştiri getirmekle beraber öznenin özcü, merkezci ve sabit anlamlı bir tanımdan ziyade, söylemsel olarak anlaşılması gerektiğini de ön plana çıkarmaktadır.

Mouffe'un özneye bu anti-özcü açıdan yaklaşmasının temel sebebi demokratik mücadelede farklı kimliklerin bir araya gelip hegemon söyleme karşı bir duruş sergilemenin yolunu açmaktır. Eşdeğerlik zinciri⁴ (chain of equivalence) kavramında farklı öznelere nasıl bir araya geleceğini açıklayan Mouffe'a göre demokratik bir toplumda radikal demokratların görevi farklı özneleri bir araya getirmektir. Çoğulculuğun demokrasinin kurucu ögesi olduğu Mouffe'un Projesinde öznenin bu şekilde tanımlanması farklılıkların hem özne inşasındaki gerekliliğinin hem de hegemonyaya karşı farklı kimliklerin/grupların bir araya gelerek söylemsel bir alternatif üretilmesinin yolunu açmıştır.

Liberal Demokrasi anlayışı ve Müzakereci Model'le kıyaslandığında Mouffe'ın Projesinin belki de en önemli tarafı diğer yaklaşımlar bütüncül, merkezci ve a-priori özne tanımı yaparak fark ilkesini göz ardı ederken Mouffe post-yapısalcı bir yaklaşımla özneyi parçalara ayırmakta ve böylelikle fark ilkesini ön plana çıkararak çoğulculuğun ve farklılığın tanınmasını sağlamaktadır. Başka bir deyişle; Gray'in de belirttiği gibi Liberal Demokrasi anlayışı ve Müzakereci Model farklılığı ya aynılaştırmakta ya da bir problem olarak algılayıp bunu çözmeye

4 Mouffe'un Projesinde 'eşdeğerlik zinciri' kavramı siyasi kimliklerine bakılmaksızın hegemonyaya karşı demokrasi için mücadele eden herkes için kullanılmaktadır. Mouffe'un da belirttiği gibi eşdeğerlik zincirinin önemi farklı seslerin farklılıklarını kaybetmeden bir araya gelip hegemonyaya karşı mücadele içerisine girmelerinde yatmaktadır (Mouffe, Chantal. 2005. *On the Political*. London & New York: Routledge Press, p.75). Örnek olarak Türkiye'de 2013 yılında meydana gelen Gezi olaylarındaki farklı grupların hükümete karşı bir araya gelmesini gösterebiliriz. Tıpkı Chantal Mouffe'un eşdeğerlik zinciri örneğinde olduğu gibi çevreciden, eşcinseline, eşcinselden dini ve siyasi parti taraftarlarına kadar bir çok farklı grup bir araya gelerek hegemonyaya karşı mücadele girişiminde bulundular.

çalışırken, Mouffe farklılığı öznenin inşası sürecinde olması gereken bir kategoriye dönüştürmektedir (Baghramian ve Ingram, 2000: 85).

Agonistik Demokrasi olarak tanımlanan Mouffe'un demokrasi Projesinde fark ilkesine dayalı çoğulculuk anlayışı uzlaşa yoluyla ortadan kaldırılmadığı gibi bu anlayış siyasal olarak tanımlanan alanın temel antagonizmalarına da kaynaklık etmektedir. Dolayısıyla Agonistik Demokrasi ya da Çatışmacı Demokrasi'nin özünde uzlaşmadan ziyade çatışma, farklılığın aynılaştırılmasından ziyade de farklılığın bir fark ilkesi olarak anlaşılması vardır. Bu bağlamda; Mouffe'a göre demokrasi doğasında çatışmayı barındırır ve her zaman siyaset alanına dâhil olanlarla dâhil olmayanlar ekseninde vücut bulur.

Bütünüyle kapsayıcı olmadığı için Agonistik demokrasinin diğer bir özelliği de bir anlamda hayalî bir yaklaşım olmasıdır. Mouffe'ın da belirttiği gibi bizler her zaman gelecek olan demokrasi üzerine konuşacağız ama hiçbir zaman ona ulaşamayacağız (Mouffe, 2000: 56). Benzer şekilde, Derrida'nın da belirttiği gibi önemli olan mevcut demokrasiyi değil gelecek olan (democracy to come) demokrasiyi tasarlamaktır (Derrida, 2005: 78).

Mouffe'un çatışmacı demokrasi kuramının bir diğer önemli ilkesi de; etik-politik değerlerin (özgürlük ve eşitlik) farklı gruplar tarafından birbiriyle çatışacak şekilde bile olsa Radikal Demokrasi çerçevesinde tanınması ve buna bağlılık gösterilmesidir. Mouffe'a göre farklı özgürlük ve eşitlik anlayışlarının olması demokrasi için gereklidir. Bütünüyle insanların üzerinde uzlaştığı bir demokrasi anlayışı olmadığı gibi çatışan özgürlük ve eşitlik tanımları demokrasiyi Biz/Onlar ekseninde yerleştirdiği için demokrasinin güvencesidir (Mouffe, 2001: 101). Böylece, Mouffe'a göre uzlaşmacı Demokrasi Model'leri siyasal alanı anlamadıkları gibi demokrasiyi de anlayamamaktalar ve farklılığı aynılaştırarak olması gereken farklılıkları siyaset sahnesinin dışına itmektir. Bu türden demokrasi anlayışlarına karşı çıkan Mouffe'un Agonistik Demokrasi anlayışı antagonizmaları agonizme dönüştürebilecek bir vatandaşlık tanımına endekslenmektedir. Başka bir deyişle Mouffe agonistik demokrasinin hayata geçebilmesi için radikal demokratik vatandaşlık ilkesini öne sürmektedir.

Mouffe tarafından formüle edilen vatandaşlık kavramı aynı zamanda Mouffe'un demokrasi Projesinin pratikte nasıl uygulanacağını da göstergesidir. Müzakereci Model ve Liberal Demokrasi anlayışından farklı olarak Mouffe yine post-yapısalcı felsefeden yola çıkarak radikal demokratik vatandaşlık tanımını ileri sürmektedir. Ancak, aşağıda da

tartışılacağı gibi, Mouffe'ın etik-politik değerlerin Radikal Demokrasi için ne anlam ifade ettiğini belirtmediğinden Mouffe'un Projesinin en zayıf halkasını da yine radikal demokratik vatandaşlık kavramı oluşturmaktadır. 'Vatandaşlığı nasıl tanımlarsak öyle bir siyasal topluma sahip oluruz' (Mouffe, 1991: 21) demesine rağmen, Mouffe'un etik-politik prensiplerin radikal demokratik yorumunu yapmaması aşağıda da görüleceği üzere, radikal demokratik vatandaşlık kavramının tutarlı bir tanımının olmamasına yol açmaktadır.

Vatandaşlık tartışmasında Mouffe liberaller ve toplulukçular arasında değerlendirilebilecek bir görüş bildirmektedir. Liberaller ve toplulukçuları kısmen savunan Mouffe'a göre her iki görüşün de eksiklikleri vardır. Liberaller çoğulculuk üzerinde olumlu görüşlere sahip olsalar da toplum hakkında olumsuz görüşlere sahiptir. Diğer taraftan toplulukçular ise toplum hakkında iyi görüşlere sahip olsalar da birey hakkında son derece kötü görüşlere sahiptirler (Mouffe, 2007: 69). Dolayısıyla, bu iki görüş Mouffe'a göre ikilemler doğurmaktadır. Bu ikiliğin nedeni toplumun ya da bireyin öncül olarak değerlendirilmesidir. Toplum ve birey ayrımının olması gerektiğini kabul etmesine rağmen Mouffe'a göre bireysel özgürlüklerle hakların ya da siyasal toplumla siyasal katılımın yanlış bir denkleme oturtulmaması gerekir (Mouffe, 2005b: 65).

Mouffe'un vatandaşlık tanımı, toplulukçu ve liberal görüşlerin harmanlanıp Radikal Demokrasi ekseninde değerlendirilmelidir. Başka bir deyişle, Mouffe Radikal Demokratik Vatandaşlık kavramını bu iki ekolün vatandaşlık tanımındaki eksikliklerini gidermek üzere oluşturmaktadır.

Mouffe'a göre liberal vatandaşlık kavramı biçimsel ve soyut birey anlamı içerdiğinden siyasal katılım anlamında son derece zayıftır. Atomistik birey anlayışından yola çıkan liberaller soyut haklara hitap eden bir vatandaşlık tanımı geliştirdiği için farklı kimliklerin tanınması noktasında yetersizdir. Aynı şekilde liberal soyut vatandaşlık tanımı toplumu bir hiç yerine koymakta ve toplumun öznenin oluşum aşamasındaki etkisini gözardı etmektedir (Mouffe, 2005b: 61). Liberal biçimsel insan hakları bu bağlamda sadece soyut vatandaşlıkla ilişkilendirilmekte ve farklı kimlikte olan bir eşcinsel, çevreci, etnik ya da dini sınıfa mensup biri için bir anlam ifade edememektedir. Dolayısıyla, liberal vatandaşlık tanımı sadece negatif haklar ekseninde gelişmekte ve kişinin farklılıklarını birey tanımına indirgemektedir. Aşırı bireyci bu türden bir vatandaşlık tanımı doğal olarak farklı kimliklerin farklı grupların günümüz çoğulcu demokrasilerinde taleplerini karşılamakta yetersiz kalmaktadır.

Diğer taraftan ise toplulukçuların siyasi katılımı destekleyen vatandaşlık

tanımı her ne kadar bireysellikten arınmış bir kategori çizmiş olsa da, Mouffe'a göre toplulukların eksik kaldıkları taraf önermiş oldukları vatandaşlık tanımında birey haklarının grup hakları adına kısıtlanabilme tehlikesini bardındırıyor olmasıdır. Her ne kadar toplulukçular bireyin kimliğinin toplumdan ayrı oluşamayacağını dile getirirler de, Mouffe böyle bir yaklaşımın bireyin haklarına zarar verebileceğini düşünmektedir (Mouffe, 2000: 4).

Toplulukçular siyasal katılımın sağlanabilmesi için cumhuriyetçi vatandaşlık tanımını desteklediklerinden kamusal alanda toplumun etkin olmasını istemektedirler. Mouffe'a göre böyle bir istek aktif siyasal katılım için önem arz etse de bir tek toplumdan bahsetmenin mümkün olmayacağıdır. Bir toplum içinde farklı toplulukların istekleri kamu yararı adı altında çignenemeyeceği için, Mouffe toplulukçuların öne sürdükleri vatandaşlık tanımının toplumun farklı kesimlerini aynılaştırma gibi bir tehlike de taşıyacağını dile getirmektedir (Mouffe, 2000: 3). Mouffe'un ifadesiyle;

Çoğu toplulukçu farklı coğrafyalarda yaşasak da ya da farklı gruplardan oluşsak da ortak kamu yararı için bir araya geliriz fikrini savunmaktadırlar. Oysa bizler farklı ve zaman zaman birbirleriyle çelişen dünya görüşlerine sahip özneleriz ve öznelerimiz farklı söylemler şeklinde oluşturulmuştur. Dolayısıyla aktif vatandaş olarak kamu yararını her zaman gözeteceğiz diye aynılaşmak zorunda değiliz (Mouffe 2005b: 20).

Yukarıda özetlemeye çalıştığım Mouffe'un liberal ve toplulukçu vatandaşlık tanımlarına getirdiği eleştirilerden de anlaşılacağı gibi Mouffe'un tanımlamak istediği radikal demokratik vatandaşlık fikri liberal ve toplulukçuların ortasında bir yere oturmaktadır.

Agonistik Demokrasi'nin Açmazları

Post-Yapısalcı gelenekten yola çıkarak Liberal Demokrasi'nin krizini aşmaya çalışan Mouffe, Müzakereci Model'in de siyasal alanda var olan antagonizmaları ortadan kaldırdığını ve dolayısıyla günümüz çoğulcu toplumlarının talebine cevap vermede yetersiz kaldığını iddia etmektedir. Fakat Mouffe'un formüle ettiği kavramları incelediğimizde Mouffe da geliştirmiş olduğu Agonistik Demokrasi Projesi'nde benzer hatalara düşmektedir.

Mouffe'un geliştirmiş olduğu Siyasal ve Siyaset kavramlarının düşünümsel dengesi Antagonizma ve Agonizm kavramlarına tekabül etmektedir. Siyasal alanda cereyan eden dini, felsefi, siyasi, etnik her türlü antagonizmalar

siyasal alanı oluştururken siyasetin görevi bu antagonizmaları Agonizm'e çevrimektir. Bunun sağlanabilmesi için Mouffe'a göre etik-politik prensiplere bağlılık gereklidir. Eşitlik ve özgürlük olarak tanımlanan etik-politik değerlerin radikal demokratik yorumunun neleri içerdiğini sorduğumuz zaman, Mouffe bunun cevabını verememektedir. Dolayısıyla farklı eşitlik ve özgürlük yorumlarına sahip antagonizmaların hangi gerekçelerle Agonizm'e dönüşeceği belirsizdir.

Kamusal alanda farklı etnik, dini, felsefi görüşlere sahip insanların ya da insan topluluklarının aynı etik-politik prensiplere bağlı kalmalarının gerekçesi sunulmadığı gibi bu değerlere bağlılık göstermeyen insanlar Mouffe'un Projesinde Antagonizma alanında kalmakta ve Agonizm'e dönüştürülememektedir. Mouffe'un projesindeki bu ölümcül hata Mouffe'u eleştirmiş olduğu Müzakereci Model'le aynı kefiye koymaktadır. Nasıl ki Rawls'ta makul insanlar, liberal özgürlük ve eşitlik fikrini benimseyen ve bunları kendi hayat görüşlerine uyarlayan gruplara denk geliyorsa, Mouffe'da da etik-politik prensiplere bağlı insan gruplarının görüşleri aynı şekilde makul kabul edilebilecek görüşlere denk gelmektedir. Kamusal alanın farklı dini, etnik, felsefi görüşlerden yalıtılmış olması, Mouffe'a göre, kendini liberal soyut bireysel haklarla tanımlamak istemeyen farklı grupların, doğal olarak liberal tarafsızlık ilkesinden ve siyasal anlamda içi boşaltılmış kamusal alandan kendilerini soyutlayıp gittikçe radikalize olmalarına yol açacak ve bu gruplar demokrasiyi tehdit edecek duruma gelecektir. Aynı durum aslında Mouffe'un Projesinde de geçerlidir. Etik-politik prensiplere bağlı olmayan insanlar aynı şekilde siyasal alanda birer antagonizma olarak varlıklarını devam ettirecek ve siyasetin dışına itilecektir. Radikal akımların (Aşırı Sağ, Radikal İslam vb) makul olmayanlar diye siyaseten dışlanmasının ve demokrasiye birer tehdit oluşturmasının altında, Mouffe'a göre, Rawls'un 'makul çoğunluk' anlayışı yatmaktadır (Mouffe, 2005a: 139). Oysa ki, Mouffe da Antagonizma ve Agonizm ayrımıyla aynı sonuca yol açtığı farkında değildir.

Agonistik Demokrasi Projesi'nin bir diğer önemli eksikliği de; Düşman ve Hasım kategorileştirmesinin sonunda, düşman olarak tanımlanan grupların son kerte de ironik bir şekilde yine düşman kategorisinde kalmalarıdır. Antagonizmayla Agonizm arasındaki temel farkı açıklamasına rağmen Mouffe'un etik-politik değerleri tanımlamaması Antagonizmadan Agonizme dönüşün nasıl olacağını belirsiz kılmakla beraber, uzlaşma eksenli demokrasiyi (Müzakereci Model'de olduğu gibi) dayatmaktadır. Mesela; eşitlik ve özgürlük kavramını yadsıyan radikal bir akım düşman kategorisindeyken neden Agonistik ilişkiler aracılığıyla bu akımı savunanlar hasımlar kategorisine geçsin. Bu yüzden, Antagonizmayla Agonizm arasındaki ilişki aslında bir anlamda dışlama

ilişkisinin de bir göstergesidir. Başka bir deyişle Agonism kavramı da etik-politik değerler üzerinden bir uzlaşmayı getirdiğinden ister istemez Müzakereci Modelle bir anlamda aynı şeyi paylaşmaktadır. Mouffe'a göre düşman kategorisinde yer alan gruplar, ortak bir şey paylaşmayı farklılıkları düşman olarak değerlendirirken; hasımlar ise etik-politik değerlere bağlılık sayesinde bir araya gelip hegemonyaya karşı demokratik mücadele ortaya koyacaktır. Fakat farklı hayat görüşlerine ve farklı eşitlik-özgürlük anlayışına sahip bu grupların, Eş Değerlik Zincirinde bir araya gelip hegemonya'ya karşı mücadelenin sonunda, eşitlik ve özgürlük fikrinin ortak radikal demokratik yorumunun ne olduğunu bilmeden etik-politik prensiplere bağlılığı devam ettirmeleri için ortada herhangi bir makul gerekçe bulunmamaktadır.

Mouffe'un Projesi'nde etik-politik prensiplerin radikal demokratik yorumunun olmayışından kaynaklanan bir diğer eksiklik de; Radikal Demokratik Vatandaşlık kavramının içinin doldurulamamasıdır. Radikal Demokrasi Projesinin pratik yönünü gösteren radikal demokratik vatandaşlık tanımının Mouffe tarafından etik-politik prensiplere bağlı kılınması fakat bu değerlerin radikal demokratik yorumunun açık seçik olmayışı, siyaseten aktif/katılımcı vatandaş amacı güden Mouffe'un demokrasiyi derinleştirebilme projesinin bir diğer zayıf yönünü oluşturmaktadır. Liberal ve Toplulukçu görüşlerden etkilenecek Mouffe'un sadece eleştirel bakış açısıyla baktığı vatandaşlık kavramının nasıl formüle edileceği Mouffe'un hiçbir yapıtında dile getirilmemektedir. Lâkin, Agonistik Demokrasinin pratikte bir anlamının olabilmesi için radikal demokratik yaklaşımda, Wenman'ın da belirttiği üzere, hegemonya yaratabilmenin yolu aktif vatandaşlardan oluşacak siyasal toplumun etik-politik değerler ekseninde gelişmesinden geçer (Wenman, 2003: 62). Diğer bir deyişle vatandaşlık kavramının radikalize edilmesi Mouffe tarafından etik-politik prensipler olarak nitelendirilen özgürlük ve eşitlik anlayışının Radikal Demokrasi yorumunu gerektirmektedir (Wenman, 2003: 63). Oysa, Mouffe, bu prensiplerin radikal yorumunu yapmadığı için eleştirmiş olduğu liberal özgürlük ve toplulukçu eşitlik anlayışından farklı olarak ortaya pek fazla bir şey koyamadığı gibi projesinin pratikte uygulanabilmesini de imkansız kılmaktadır.

Sonuç

Bu makale boyunca tartışıldığı gibi XXI. yüzyıla girerken Liberal Demokrasilerin dünya genelinde yaygınlaşmakta olmasına rağmen, Liberal Demokrasiler gün geçtikçe sayısı artan çoğulcu toplumların taleplerine yeteri kadar cevap verememektedir. Bu çıkış noktasından hareket eden Chantal Mouffe'un Radikal Demokrasi Projesi'nin amacı;

Liberal Demokrasi anlayışının ve Müzakereci Model'in neden günümüz çoğulcu toplumlarının siyasi taleplerini karşılamada yetersiz kaldığı eleştirisi üzerine inşa edilmiş olup, Liberal Demokrasinin krizine bir çözüm bulabilmek ve demokrasiyi daha da derinleştirmektir. Mouffe'un demokrasi anlayışı çoğulculuğun modern demokrasilerin merkezinde olduğu ve bu türden bir çoğulculuğun yol açtığı antagonizmaların uzlaşa ya da dışlama yoluyla ortadan kaldırılamayacağı fikrine dayanmaktadır. Bu bağlamda Mouffe'un Radikal Demokrasi Projesi liberal yaklaşımdan farklı olarak iki önemli noktanın altını çizmektedir.

İlk olarak; Mouffe'in analizine göre çoğulculuk sadece farklı çıkarların biraraya geldiği klasik liberal anlayıştaki gibi pozitif toplamlı bir oyun olmayıp, siyasalın merkezinde yer alması gereken ontolojik bir durumu izah eder. Dolayısıyla Mouffe'un yaklaşımı engellenmemiş birey anlayışından yola çıkan, bireysel soyut haklar çerçevesinde bireyi değerlendiren ve demokrasiyi sadece çıkarların hesaplandığı prosedürel bir mekanizmaya indirgeyen liberal anlayışa karşı ontolojik bir eleştiri geliştirmemizi sağlar.

İkinci olarak; liberal soyut, engellenmemiş, özcü özne tanımını yapıbozuma uğrattığı için Mouffe'un dile getirmiş olduğu çok parçalı özne tasviri 'ben' in fark ilkesi ekseninde ötekiyle varolabileceğini gösterip, farklılıkları ve çoğulculuğu modern demokrasinin zeminine yerleştirmektedir. Bu bağlamda; Mouffe'un Projesi, herşeyden evvel demokratik mücadeleyi özel bir aktörden (prosedürel vatandaş) ziyade farklı aktörlerin biraraya geldiği bir alana çekerek klasik liberal anlayışa yeni bir boyut kazandırmaktadır.

Mouffe'un Radikal Demokrasi Projesi, Müzakereci Model'den de teorik olarak önemli farklılıklar içermektedir. Müzakereci Demokrasi olarak tanımlanan modelden farklı olarak Mouffe'un demokrasi Projesi, antagonizmaları ortadan kaldırılması gereken ya da uzlaşıyla çözülmesi gereken bir problem olarak değil; aksine siyasalın varlığı olarak tanımlamamızı sağlamaktadır. Müzakereci Model Biz/Onlar ayrımını uzlaşa yoluyla ortadan kaldırırken, Mouffe'un Projesi Biz/Onlar ayrımı üzerinden giderek siyaset felsefesinde demokrasi tartışmalarına teorik anlamda yeni bir bakış açısı getirmektedir. Fakat Mouffe'un Projesinde yer alan eksiklikler Mouffe'un Projesininin geçerliliğini tartışmalı kılmaktadır. Projesinde öne sürdüğü Siyasal/Siyaset, Antagonizma/Agonizma, Düşman/Hasım, Radikal Demokratik Vatandaşlık ve Eş Değerlik Zinciri kavramlarının hepsinin etik-politik prensiplere indirgenmesine rağmen bu prensiplerin radikal demokratik yorumunun açık seçik olmayışı Projesinin altını oymakta ve Projesini Müzakereci Model'den farklı bir

model olarak düşünülmesini güçleştirmektedir.

Kaynakça / References

Barry, Brian. (1969). 'The Public Interest', in Connolly William E. (Ed). *The Bias of Pluralism*. New York: Atherton Press.

Benhabib, Seyla. (2002). *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era*. Princeton: NJ: Princeton University Press.

Benhabib, Seyla. (1996). *Democracy and Difference*. Princeton: Princeton University Press.

Connolly, William (2005). *Democracy and Pluralism*. Durham, USA: Duke University Press.

Cuningham, Frank. (2002). *Theories of Democracy: A Critical Introduction*. London: Routledge Press.

David, Held. (2006). *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.

Derrida, Jacques. (2005). *Two Essays on Reason*. Stanford: Stanford University Press.

Erman, Eva. (2009). 'What is Wrong with Agonistic Pluralism' Reflection on Conflict in Democratic Theory', *Philosophy & Social Criticism*, 35.9: pp.1039-1062

Fishkin, James. (1991). *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform*. New Haven: Yale University Press.

Fraser, Nancy. (1992). *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press.

Fukuyama, Francis. (1992). *The End of History and The Last Man*. London: Hamish Hamilton Press.

Gray, John. (2000). 'Where Pluralists and Liberals Part Company', in Maria Baghramian and Attracta Ingram (Ed). *Pluralism: The Philosophy and Politics of Diversity*. London: Routledge Press.

Gutmann, Amy and Thompson, Dennis. (1996). *Democracy and Disagreement*. Cambridge: Harvard University Press.

Habermas, Jürgen. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.

Habermas, Jürgen. (1994). 'Three Normative Models of Democracy', *Constellations*. 1.1: pp.10-29.

Habermas, Jürgen. (1990). *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge: MIT Press.

Habermas, Jürgen. (2001). *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory*

of Law and Democracy. Cambridge: MIT Press.

Habermas, Jürgen. (1984). *The Theory of Communicative Action. Vol:1.Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press.

Habermas, Jürgen. (1987). *The Theory of Communicative Action. Vol: 2. Lifeworld and System. A critique of Foundationalist Reason*. Boston: Beacon Press.

Henderson George, and Marvin Waterstone. 2009. *Geographic Thought: A Praxis Perspective*. London: Routledge Press.

Kapoor, Ilan. (2002). 'Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism? The Relevance of the Habermas-Mouffe Debate for ThirdWorld Politics' *Alternatives*. 27:pp.459-87

Keyman, Fuat. (2000). *Türkiye ve Radikal Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Knops, Andrew. (2007). 'Debate: Agonism as Deliberation- On Mouffe's Theory of Democracy', *The Journal of Political Philosophy*. 15.1: pp.115-126.

Laclau, Ernesto. Mouffe Chantal. (1987). 'Post-Marxism without apologies' *New Left Review*. 166: pp. 79-106

Laclau, Ernesto. Mouffe, Chantal. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. Verso: London & New York Press.

Lloyd, Moya. Little Adrian. (2009). *The Politics of Radical Democracy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Mouffe, Chantal. (1979). 'Hegemony and Ideology', in Chantal Mouffe (Ed). *Gramsci and Marxist Theory*. London & Boston: Routledge & Kegan Paul Press.

Mouffe, Chantal. (1994). 'Political Liberalism, Neutrality and Political' *Ratio Juris*. 7.3: pp.314-324.

Mouffe, Chantal. (1995). 'Pluralism and Left Identity', in Michael Walzer (Ed) *Toward a Global Civil Society*. Oxford: Berghan Books.

Mouffe, Chantal. (1995). 'Politics, Democratic Action, and Solidarity', *Inquiry*. 38.1: pp.99-108

Mouffe, Chantal. (1991). 'Citizenship and Political Identity', *October: art, theory, criticism, politics*. 61: pp.28-32.

Mouffe, Chantal. (2002). 'Politics and passions: introduction', *Philosophy & Social Criticism*. 28.6: pp.615-6.

Mouffe, Chantal. (1996). 'Democracy, Power, and the 'Political'', in Seyla Benhabib (Ed) *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*. New Jersey: Princeton University Press.

Mouffe, Chantal. (1995). 'The End of Politics and the Rise of the Radical Right', *Dissent*. Fall; pp.498-502.

Mouffe, Chantal. (2010). 'Agonistic Politics Between Ethics and Politics' *Critique & Humanism*. 35: pp.13-22.

Mouffe, Chantal. (1998). 'Hegemony and New Political Subjects: Towards a New Concept of Democracy' [in] *Marxism and the Interpretation of Culture*. (eds) Nelson Cary and Grosberg Lawrence. Urbana: University of Illinois Press.

Mouffe, Chantal. (1993). 'Liberal Socialism and Pluralism: Which Citizenship?', in Judith Squires (Ed) *Principled Positions. Postmodernism and the Rediscovery of Value*. London: Lawrence & Wishart Press.

Mouffe, Chantal. (1996). 'Radical Democracy or Liberal Democracy?', in David Trend (Ed). *Radical Democracy: Identity, Citizenship, and the State*. New York: Routledge.

Mouffe, Chantal. (1999). 'Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism?' *Social Research*. 66: pp.745-58.

Mouffe, Chantal. (1992). *Dimensions of Radical Democracy*. London: Verso Press.

Mouffe, Chantal. (2002). 'Which Public Sphere for a Democratic Society', *Theoria*. June: pp.55-65.

Mouffe, Chantal. (1989). 'Radical Democracy: Modern or Postmodern?' in Ross Andrew (Ed) *Universal Abandon? The Politics of Postmodernism..* Edinburgh: Edinburgh University Press.

Mouffe, Chantal. (2005a). *On the Political*. London & New York: Routledge Press.

Mouffe, Chantal. (2005b). *Return of Political*. London&New York: Verso.

Mouffe, Chantal. (2000). *The Democratic Paradox*. London: Verso Press.

Norval, Aletta. (2001). 'Radical Democracy' [in] *Encyclopaedia of Democratic Thought*. (ed) Clarke Paul Barry and Foweraker Joe. London & New York: Routledge Press.

Rawls, John. (2003). *A Theory of Justice*. Massachusetts: Harvard University Press.

Rawls, John. (2005). *Political Liberalism*. (Expanded edition). New York: Columbia University Press.

Schmitt, Carl. (1998) [1923]. *The Crisis of Parliamentary Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.

Trend, David. (1996). *Radical Democracy: Identity, Citizenship, and the State*. New York: Routledge Press.

Wenman, M. A. (2003). 'Laclau or Mouffe? Splitting the Difference', *Philosophy and Social Criticism*. 29.5: pp. 581-606.

